

POWSZECHNA ENCYKLOPEDIA FILOZOFII



2

C-D

POLSKIE TOWARZYSTWO TOMASZA Z AKWINU • LUBLIN 2001

A U T O R Z Y H A S E Ł

PIOTR BALCEROWICZ	ANNA KAWALEC	PAWEŁ SAJDEK
JACEK BANAŚ	PAWEŁ KAWALEC	PAWEŁ SKRZYDLEWSKI
FRANCISZEK BARGIEŁ	STANISŁAW KICZUK	BARRY SMITH
JACEK BARTYZEL	HENRYK KIEREŚ	JAN SOCHOŃ
ANTONI BEDNAREK	AGNIESZKA KIJEWSKA	LESŁAW SOSNOWSKI
GABRIELA BESLER	UŁADIMIR KONAN	LECH STACHOWIAK
TADEUSZ BIESAGA	JÓZEF KOSIAN	ANNA STANISŁAWSKA
URSZULA A. BORKOWSKA	KRZYSZTOF KOSIOR	<u>ADAM STANOWSKI</u>
MAŁGORZATA BORKOWSKA	STANISŁAW KOWALCZYK	BEATA STECKA
LESŁAW BOROWSKI	MAŁGORZATA KOWALEWSKA	KATARZYNA STĘPIEŃ
JAN BUBA	AGNIESZKA KOZYRA	TADEUSZ STYCZEŃ
RAFAŁ CHARZYŃSKI	MIECZYŚLAW A. KRĄPIEC	JAN SZLAGA
ZDZISŁAW CHLEWIŃSKI	PAWEŁ KRYCZKA	TADEUSZ SZUBKA
ADAM J. CHMIELEWSKI	ROBERT KUBLIKOWSKI	FRANCISZEK SZULC
WOJCIECH CHUDY	MARTA KUDELSKA	AGATA SZYMANIAK
MARIAN CISZEWSKI	PIOTR KULICKI	ANDRZEJ SZYMAŃSKI
MAREK CZACHOROWSKI	<u>MARIAN KURDZIAŁEK</u>	CHRISTINE TAPPOLET
JAN CZERKAWSKI	MAREK LECHNIAK	PAWEŁ TARASIEWICZ
BOŻENA CZERNECKA	AGNIESZKA LEKKA-KOWALIK	JERZY TUPIKOWSKI
ŁUKASZ CZUMA	ABELARDO LOBATO	ANDRZEJ WAWRZYŃIAK
JERZY CZYŻEWSKI	MIECZYŚLAW LUBAŃSKI	ROMUALD J. WEKSLER-
JERZY DADACZYŃSKI	JERZY MACHNACZ	WASZKINEL
MIROŚLAW DANILUK	STANISŁAW MAJDAŃSKI	MARIAN WESOŁY
ROMAN DAROWSKI	<u>MIECZYŚLAW MAJEWSKI</u>	STANISŁAW WIELGUS
IGNACY DEC	MIECZYŚLAW MARKOWSKI	ALFRED WIERZBICKI
BOGDAN DEMBIŃSKI	ANDRZEJ MARYNIARCZYK	BARBARA WIŚNIEWSKA-PAŻ
WŁODZIMIERZ DŁUBACZ	<u>STANISŁAW MAZIERSKI</u>	<u>STANISŁAW WITEK</u>
ANNA FLIGEL	PIOTR MOSKAL	ANNA I. WÓJCIK
JANINA GAJDA-KRYNICKA	WINCENTY MYSZOR	KAZIMIERZ WÓJCIK
PAWEŁ GARBACZ	MAREK NOWAK	KRZYSZTOF WROCZYŃSKI
JADWIGA GAZDA	DARIUSZ OKO	ZBIGNIEW WRÓBLEWSKI
ALEKSANDRA GONDEK	DANIEL OLSZEWSKI	STANISŁAW ZABIELSKI
MARIA JOANNA GONDEK	REET OTSASON	JURIJ ZAŁOSKA
PAWEŁ GONDEK	ZBIGNIEW PAŃPUCH	TERESA ZAWOJSKA
MARIUSZ GÓRNIK	TOMASZ PAWLIKOWSKI	JOLANTA ZDYBEL
ARKADIUSZ GUDANIEC	BOGUSŁAW PAŻ	ZOFIA J. ZDYBICKA
ZYGMUNT HAJDUK	EDMUND PISZCZ	EDWARD I. ZIELIŃSKI
WACŁAW HRYNIEWICZ	ZBIGNIEW PODGÓRZEC	ZYGMUNT ZIELIŃSKI
PIOTR IWAŃSKI	RYSZARD POLAK	STANISŁAW ZIEMIAŃSKI
KRZYSZTOF JAKUBCZAK	KAZIMIERZ PRZYBYŁKO	MACIEJ ST. ZIĘBA
MARZENNA JAKUBCZAK	ROBERT T. PTASZEK	STANISŁAW ZIĘBA
PIOTR JAROSZYŃSKI	ARKADIUSZ ROBACZEWSKI	ANNA Z. ZMORZANKA
JULIA JASKÓLSKA	<u>STANISŁAW ROSIK</u>	JÓZEF ZON
ZENON KAŁUŻA	ZENON E. ROSKAL	KAZIMIERZ ŻYDEK
<u>STANISŁAW KAMIŃSKI</u>	MONIKA RYSAK	
KAROL KARSKI	MAŁGORZATA SACHA-PIEKŁO	

K O M I T E T N A U K O W Y

PROF. DR HAB. MIECZYŚLAW A. KRĄPIEC OP – Przewodniczący
*Prezes Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, Doctor Honoris Causa Multiplex, członek PAN i PAU
Academia Scientiarum et Artium Europaea, Pontificia Academia S. Thomae Aquinatis*

PROF. ABELARDO LOBATO OP
Dyrektor Societ  Internazionale Tommaso d'Aquino, Rektor Pontificia Academia S. Thomae Aquinatis

PROF. DR HAB. ANDRZEJ MARYNIARCZYK SDB – Zastępcza Przewodniczącego
Wiceprezes Zarządu Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu

PROF. DR HAB. PIOTR JAROSZYŃSKI
Członek Zarządu Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu

PROF. DR HAB. HENRYK KIEREŚ
Członek Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu

PROF. DR HAB. ZOFIA J. ZDYBICKA USJK
Członek Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, Pontificia Academia S. Thomae Aquinatis

Z E S P   Ł R E D A K C Y J N Y

ANDRZEJ MARYNIARCZYK – Redaktor naczelny
MARIA JOANNA GONDEK – Sekretarz redakcji
TERESA ZAWOJSKA – Redaktor prowadzący
AGATA SZYMANIAK – Redaktor bibliografii i skr t w

Redaktorzy naukowi dzia w

MAREK CZACHOROWSKI (*etyka*), PIOTR JAROSZYŃSKI (*filozofia kultury*)
HENRYK KIEREŚ (*filozofia sztuki, teoria poznania*), MAŁGORZATA KOWALEWSKA (*filozofia polska*)
MIECZYŚLAW A. KRĄPIEC (*metafizyka, antropologia*), PIOTR KULICKI (*logika*)
AGNIESZKA LEKKA-KOWALIK (*metodologia nauk, filozofia współczesna*), REET OTSASON (*filozofia arabska*)
ZENON E. ROSKAL (*filozofia przyrody*), KAZIMIERZ WÓJCIK (*filozofia polska, filozofia sredniowieczna*)
KRZYSZTOF WROCZYŃSKI (*filozofia prawa*), ZOFIA J. ZDYBICKA (*filozofia Boga i religii*)
MACIEJ ST. ZIĘBA (*filozofia Wschodu*)

Opracowanie listy haseł

PAWEŁ GONDEK, ANDRZEJ MARYNIARCZYK, MIRELLA NAWRACAŁA-URBAN
ZBIGNIEW PAŃPUCH, PAWEŁ SKRZYDLEWSKI, MACIEJ ST. ZIĘBA

Korekta lingwistyczna

ARKADIUSZ GUDANIEC (*jezyk grecki, łaciŃski, wloski*)
REET OTSASON (*jezyk angielski, arabski, fancuski, niemiecki, hiszpaŃski*)

Korekta techniczna

TOMASZ GÓRKA (*kierownik korekty*)
ROMAN Blicharz, Wojciech Daszkiewicz, Robert KryŃski, Ksawery Skowron

Współpracujący z redakcj 

GRAŻYNA BURY, WŁODZIMIERZ DŁUBACZ, ELŻBIETA GRENDECKA
MAŁGORZATA KRZAK-ZI LEK, ANNA NAWRACAŁA, MIRELLA NAWRACAŁA-URBAN
ARKADIUSZ ROBACZEWSKI, KATARZYNA STĘPIEŃ, BOGUMIŁA WÓJCIKOWSKA

POLSKIE TOWARZYSTWO TOMASZA Z AKWINU

składa podziękowanie osobom indywidualnym, firmom prywatnym oraz spółkom akcyjnym, dzięki pomocy których ukazuje się drugi tom Powszechnej Encyklopedii Filozofii.

Dziękujemy Spółce Pol-Was, Warszawa; Fundacji Dobroczynności Atlas, Gdańsk; Rafinerii Czechowice S.A.; Wydawnictwu Prószyński i S-ka S.A., Warszawa; Rafinerii Trzebinia S.A.

Słowa podziękowania raczą przyjąć następujące osoby:

Henryk Dyrda, Waclaw Jopek, Grzegorz Kulikowski, Bogusław Lepiarz, Jerzy Okrzesa, Barbara Pszczołkowska, Jan Pyszko, Jerzy Rojecki, Roman Rojek, Anna i Jacek Skorupscy, Edward Wyciślok, Mariusz Zapałowicz.

Szczególne podziękowania

Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu

składa

OJCU ŚWIĘTEMU JANOWI PAWŁOWI II

za pomoc w wydaniu drugiego tomu Powszechnej Encyklopedii Filozofii

Projekt okładki i stron tytułowych

JERZY DURAKIEWICZ

Skład komputerowy

GRZEGORZ KRAMAREK I PIOTR KŁOSOWSKI

© Copyright by Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu

LUBLIN 2001

ISBN 83-914431-0-8

ISBN 83-914431-4-0 (t. II)

Wydawca

POLSKIE TOWARZYSTWO TOMASZA Z AKWINU

sec. Società Internazionale Tommaso d'Aquino

Adres

Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin, Katedra Metafizyki KUL,
tel./fax (081) 445-45-38, e-mail: tomasak@kul.lublin.pl

Druk i oprawa

Zakład Graficzny „Colonel” sc, Kraków, ul. Dąbrowskiego 16

cudzych czy własnych nakazów dotyczących własnego postępowania; podmiot wtedy tylko może uznać sąd o swym postępowaniu za powiny moralnie i zgodnie z nim postępować, gdy dostrzeżę jego zasadność; racjonalność działania jest więc podstawą tego, że podmiot może działać autonomicznie. D. autonomiczny dąży do zagwarantowania podmiotowi autonomii, żądając jednak od niego zrezygnowania z jej racjonalności; nie daje zatem adekwatnego określenia istoty dobra moralnego i powinności moralnej, której źródłem działania jest osobowa godność człowieka, a afirmacja tej godności jest istotą dobra moralnego.

W związku z rozróżnieniem czynów na moralnie dobre i złe oraz moralnie słuszne i niesłuszne, d. nazywa się (za C. D. Broadem) teorię, wg której słuszność lub niesłuszność co najmniej niektórych rodzajów czynów zdeterminowana jest wyłącznie przez ich treść (przedmiot), niezależnie od ich skutków (d. skrajny – I. Kant, J. G. Fichte, N. Hartmann, G. Ermecke), a ponadto teorie, wg których słuszność lub niesłuszność czynów zdeterminowana jest przez ich treść oraz skutki (d. umiarkowany – W. D. Ross, J. Rawls, T. Ślipko). Teoriom tym przeciwstawia się pogląd zw. teleologizmem, konsekwencjalizmem lub utylitaryzmem (P. Knauer, B. Schüller), wg którego moralna słuszność lub niesłuszność czynów zdeterminowana jest wyłącznie przez ich skutki.

Dla rozstrzygnięcia sporu pomiędzy zwolennikami wymienionych teorii podkreśla się, że normę moralnego dobra czynu i jego słuszności stanowi osoba. Czyn jest moralnie słuszny dlatego, że służy rozwojowi osoby i w tym sensie skutek rozstrzyga całkowicie o jego słuszności lub niesłuszności (zgodnie z teleologizmem); niezmienna struktura osoby determinuje jednak co najmniej w odniesieniu do niektórych czynów, jakie z nich z konieczności sprzyjają, a jakie nie sprzyjają rozwojowi osoby; stąd istnieją czyny moralnie słuszne i niesłuszne zdeterminowane przez swą treść przedmiotową (zgodnie z d.) i dlatego dysjunkcja pomiędzy teleologizmem i d. jest niezupełna.

C. D. Broad, *Five Types of Ethical Theory*, Lo 1930, 2000; Cz. Martyniak, *Moc obowiązująca prawa a teoria Kelsena*, Lb 1938; Woroniecki KEW; J. Kalinowski, *Teoria reguły społecznej i reguły prawnej Leona Duguit*, Lb 1949; M. Szyszkowska, *Neokantyzm, filozofia społeczna wraz z filozofią prawa natury o zmiennej treści*, Wwa 1970; H. Waśkiewicz, *Prawo naturalne – prawo czy norma prawna?*, RF 18 (1970) z. 2, 11–34; M. Szyszkowska, *Doświadczenia nad prawem natury, czyli o potrzebach człowie-*

ka, Wwa 1972; B. Schüller, *Neuere Beiträge zum Thema Begründung sittlicher Normen*, w: *Theologische Berichte*, Ei 1974, IV 109–183; T. Styczeń, A. Szostek, *Uwagi o istocie moralności*, RF 22 (1974) z. 2, 19–33; T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kr 1974, 1984²; Ch. Curran, *Der Utilitarismus und die heutige Moraltheologie*, Concilium 12 (1976), 671–678; B. Schüller, *Anmerkungen zu dem Begriffspaar „teleologisch-deontologisch“*, Gr 67 (1976), 741–756; T. Styczeń, *W sprawie etyki niezależnej*, RF 24 (1976) z. 2, 63–96; tenże, *Czy etyka jest logiką chcenia?*, RF 25 (1977) z. 2, 45–67.

Tadeusz Styczeń

DEONTONOMIZM (gr. δέον [deon] – trzeba, powinno się; νόμος [nomos] – nakaz, prawo, przepis) – kierunek w etyce, w którym w odróżnieniu od eudajmonizmu i personalizmu twierdzi się, że powinność moralną konstytuują nakaz (różnie rozumianego) autorytetu. Może to być nakaz Boga (teonomizm), nakaz społeczności (socjonizm) lub samonakaz autonomicznego podmiotu (autonomizm).

Zasadnicza dyskusja wewnątrz tego kierunku toczy się wokół tego, czy autorytet nakazodawczy może występować poza podmiotem działania (d. heteronomiczny), czy też musi nim być sam podmiot działający, stanowiący nakaz sam dla siebie (d. autonomiczny).

DEONTONOMIZM HETERONOMICZNY (gr. ἕτερος [hétéros] – drugi, inny, odmienny) w postaci woluntaryzmu teonomicznego przyjmuje jako instancję nakazodawczą nieograniczoną, wszechmocną wolność Boga (J. Duns Szkot, W. Ockham). Dobre jest to, czego chce i nakazuje Bóg. Bóg swoje chcenie może dowolnie zmieniać. Może on w każdej chwili zmienić to, co na podstawie dekalogu uważamy za zakazane czy nakazane. Może czynić ze swoimi stworzeniami wszystko, co chce, nie jest do niczego zobowiązany (Ockham). Akty jego wolności są zobowiązaniem dla innych. Moralność to ślepe posłuszeństwo nakazom Boga (S. T. Pinckaers).

D. heteronomiczny w postaci pozytywizmu etycznego za instancję nakazodawczą przyjmuje państwo (G. W. F. Hegel) lub społeczeństwo (H. Kelsen, L. Duguit) i to bądź jako całość – np. naród (F. C. Savigny), bądź jako wyróżnioną klasę społeczną (K. Marks). Do tego typu d. państwowego czy społecznego zbliża się też etyka oparta na umowie społecznej (Th. Hobbes) czy kontrakcie społecznym (R. Veatch). Zaliczenie ich do teorii deontologicznych czy teleologicznych (utyliarystycznych) zależy od tego, czy

ostateczną rację dobra i zła moralnego upatrują one w samej decyzji, czy raczej w korzyściach, które ma przynieść realizacja umowy jako kontraktu rozsądnych egoistów.

DEONTONOMIZM AUTONOMICZNY (gr. αὐτός [autós] – sam, we własnej osobie) przeciwstawia się wszelkim próbom heteronomizacji moralności (I. Kant). Twierdzi, że narzucany nam z zewnątrz nakaz – czy to Boga, czy państwa, czy społeczności – przekreśla naszą wolność. Zewnętrzny przymus nie jest powinnością moralną. Imperatyw moralny musi się ukonstytuować w samym podmiocie, musi wyrastać z jego rozumnej wolności. „Autonomia woli jest właściwością woli – pisze Kant – dzięki której, ona sama sobie jest prawem” (*Uzasadnienie metafizyki moralności*, Wwa 1984, 78). To właśnie wola jako prawodawca stanowi prawo moralne. Nie może się ona motywować ani dobrem, ani wartością, gdyż w ten sposób uzależniałaby się od zewnętrznych bodźców; musi sama z siebie wyłonić uniwersalną, formalną, beztreściową zasadę moralną. Zasada ta wyłania się na podstawie samonakazu, samozwiązania się podmiotu, bez odwołania się do przedmiotowej racji. Może ona być normą uniwersalną (Kant, R. M. Hare), obejmującą wszystkie podmioty rozumne, albo też normą indywidualną (J. P. Sartre), ustanowioną na podstawie spontanicznej i przez to autentycznej decyzji konkretnego podmiotu.

Zasadniczym błędem d., zarówno heteronomicznego, jak i autonomicznego, jest absolutyzacja wolności – czy to Boskiej, czy ludzkiej. Wolność ta nie legitymuje się żadnym racjonalnym uzasadnieniem i dlatego staje się wolnością irracjonalną. Ani absolut u Ockhama, ani prawodawczy rozum praktyczny u Kanta, poza faktem stanowienia nakazu, nie podają dla niego żadnej racji. Tymczasem rozumność – czy to Boska, czy ludzka – wymaga, aby akt stanowienia nakazów był aktem uzasadnionym. Rozum domaga się dotarcia do racji zobowiązawalności moralnej własnych czy cudzych nakazów. Stąd należy stwierdzić, że nie dlatego czyn jest moralnie powinnym, że Bóg czy autonomiczny podmiot ludzki go nakazuje, lecz odwrotnie, dlatego Bóg, człowiek czy społeczeństwo go nakazuje, ponieważ jest on moralnie dobry. Nie podważa to ani autorytetu Boga, ani człowieka, lecz wyjaśnia, że autorytet poręcza istniejącą i racjonalnie uzasadnioną powinność moralną.

Ujrzenie i racjonalne poznanie istniejącego osobowego dobra nie ogranicza naszej autonomii, lecz przeciwnie, jest jej warunkiem. Chcąc działać dla dobra własnej czy innej osoby, muszę wiedzieć, co służy, a co nie służy jej osobowemu rozwojowi.

D. posługuje się dualistyczną koncepcją człowieka. Człowiek to wolność wrzucona w naturę (przyrodę). Wolność ta przeciwstawiona jest naturze ludzkiej. Natura osoby, naturalne inklinacje wykluczone są jako ontyczny fundament moralności, gdyż są rozumiane biologicznie i poddane wolności.

We współczesnej debacie etycznej, obok dyskusji o naczelną normę moralności (deontonomizm, eudajmonizm, personalizm), toczy się też dyskusja o uzasadnienie (słuszności, niesłuszności) wtórnych, szczegółowych norm moralnych (deontologizm a teleologizm). Deontologizm skrajny (Kant, J. G. Fichte, N. Hartmann, G. Ermecke) staje na stanowisku, że słuszność czy niesłuszność niektórych rodzajów czynów określona jest wyłącznie przez ich treść (przedmiot), niezależnie od ich skutków. Deontologizm umiarkowany w swej teorii prima facie duty (J. Rawls, W. D. Ross) lub teorii norm restryktywnie ogólnie ważnych (T. Ślipko) uważa, że słuszność czy niesłuszność czynów zdeterminowana jest przez ich treść oraz ich skutki.

Przeciw temu stanowisku zwolennicy teleologizmu, konsekwencjonalizmu czy proporcjonalizmu (P. Knauer, B. Schüller) twierdzą, że słuszność lub niesłuszność czynów zdeterminowana jest wyłącznie przez ich skutki. Przez odrzucenie hierarchii skutków, zacieranie różnic między skutkiem naturalnym a skutkiem zamierzonym lub ubocznym, proponują oni rachunek równorzędnych skutków, zbliżając się w ten sposób do utilitaryzmu (Erfolgsethik). Krytycy konsekwencjonalizmu przywołują na nowo naukę św. Tomasza o strukturze natury ludzkiej, o czynach wewnętrznie złych (intrinsic malum) oraz, z pozycji personalizmu, ujawniają, że metoda obliczania i sumowania dóbr, konsekwencji czy korzyści przekreśla afirmację osoby dla niej samej i traktuje ją utilitarystycznie. W tym ujęciu konsekwencjonalizm tzw. nowej teologii moralnej okazuje się kryptoutilitaryzmem.

C. D. Broad, *Five Types of Ethical Theory*, Lo 1930, 1971; H. Reiner, *Wesen und Grund der sittlichen Verbindlichkeit (obligatio) bei Thomas von Aquin*, w: *Sein und*

Ethos. Untersuchungen zur Grundlegung der Ethik, Mz 1963; J. Gałkowski, *Spór o powinność moralną*, RF 20 (1972) z. 2, 5–39; B. Schüller, *Die Begründung sittlicher Urteile. Typen ethischer Argumentation in der katholischen Moraltheologie*, D 1973, 1987³; T. Styczeń, *Zarys etyki*, I: *Metaetyka*, Lb 1974; T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kr 1974, 1984²; P. Knauer, *Fundamentaethik. Teleologische als deontologische Normenbegründung*, Theologie und Philosophie 55 (1980), 321–260; T. Styczeń, *Etyka niezależna?*, Lb 1980; A. Szostek, *Normy i wyjątki. Filozoficzne aspekty dyskusji wokół norm ogólnie ważnych we współczesnej teologii*, Lb 1980; T. Styczeń, *W drodze do etyki*, Lb 1984; S. T. Pinckaers, *Les sources de la morale chrétienne*, Fr 1985, 1993³ (*Źródła moralności chrześcijańskiej*, Pz 1994); T. Ślipko, *Rola rozumu w kształtowaniu moralności*, SPCh 24 (1988) z. 1, 123–143; S. Kamiński, *Jak filozofować? Studia z metodologii filozofii klasycznej*, Lb 1989; A. Szostek, *Natura – rozum – wolność*, R 1990; J. Gałkowski, *Wolność i wartość. Z podstawowych zagadnień etyki Jana Dunsza Szkota*, Lb 1993; T. Styczeń, *Wprowadzenie do etyki*, Lb 1993, 1995²; B. Chyrowicz, *Zamiar i skutki. Filozoficzna analiza zasady podwójnego skutku*, Lb 1997; P. Łuków, *Wolność i autorytet rozumu. Racjonalność w filozofii moralnej Kanta*, Wwa 1997; T. Biesaga, *Spór o normę moralności*, Kr 1998.

Tadeusz Biesaga

DEONTYCZNA LOGIKA (gr. δέον [deon] – trzeba, powinno się) – formalne teorie funkcyjnych powinnościowych, takich jak: „obowiązkowe”, „zabronione”, „dozwolone”.

Sylogizmami zdań praktycznych typu powinnościowego zajmował się już Arystoteles; później wielokrotnie próbowano logicznie scharakteryzować normy lub ich uzasadnienia, ale dopiero G. H. von Wright w 1951 stworzył pierwszy (jednak jeszcze nie zaksjomatyzowany) system d. l. na gruncie logiki klasycznej; odtąd powstawało (dzięki zainteresowaniom nie tylko logików, ale i prawników oraz filozofów moralności) wiele rachunków deontycznych i prób określenia formalnej struktury zdań powinnościowych, co jest m.in. zasługą także pol. uczonych.

Głównym zagadnieniem badań związanych z d. l. jest adekwatność jej formalizacji do faktycznych rozumowań normatywnych, zwł. w prawie i etyce. W aspekcie semiotycznym dyskutuje się zwł. następujące kwestie: czy zdania powinnościowe mają wartość logiczną (a w konsekwencji, czy można do nich stosować logikę formalną); czy argumentem ich funkcyjnych jest zdanie albo nazwa (czy normuje się stany rzeczy, czy ujęte konkretnie lub abstrakcyjnie czyny) oraz jaka ma być liczba tych argumentów i w jakim stosunku pozostają one do siebie (które

z nich są podstawowe); czy konieczne jest użycie kwantyfikatorów w schematach zdań powinnościowych (J. Hintikka); czy obowiązek albo dozwolenie są kategorięczne (przeważnie) czy warunkowe (d. l. relatywna N. Reschera lub Wrighta). W aspekcie strukturalno-logicznym zaś docieka się, czy d. l. zakłada tylko klasyczną logikę czy również nieklasyczną (trójwartościową – J. Kalinowski, M. Fisher, L. Aqvist; modalną – Kalinowski, A. N. Prior, A. R. Andersen, Wright, H. N. Castañeda, J. Tammelo; zmiany lub działań – Wright); czy ma mieć charakter rachunku zdaniowego, rachunku relacji powinnościowych (Kalinowski) albo rachunku orzeczników (sylogistyka – Z. Ziemia); czy daje się zaksjomatyzować jako system niesprzeczny i zupełny (Anderson, Wright).

Stanisław Kamiński

G. H. von Wright, *Deontic Logic*, Mind 60 (1951), 1–15; J. Kalinowski, *Teoria zdań normatywnych*, SL 1 (1953), 113–184; M. Fisher, *A Three-Valued Calculus of D. L.*, Theoria 27 (1961), 107–118; Z. Ziemiański, *Założenia l. d. a problemy prawoznawstwa*, Państwo i Prawo 19 (1964), 259–268; E. J. Lemmon, *D. L. and the Logic of Imperatives*, Logique et analyse 8 (1965), 39–71; H. N. Castañeda, *Acts the Logic of Obligation and Deontic Calculi*, Critica 1 (1967), 77–99; A. N. Prior, *EPH IV* 509–513; Z. Ziemia, *L. d. jako formalizacja rozumowań normatywnych*, Wwa 1969; T. Kubiński, *Pewne klasy rozstrzygalnych deontycznych teorii elementarnych*, RuF 29 (1971), 36–41; J. Kalinowski, *Études de l. d.*, P 1972; G. Frey, *Die Relevanz der d. L. für die Ethik*, Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie 4 (1973), 345–355 *Normenlogik. Grundprobleme der d. L.*, Pullach 1974; J. Tammelo, H. Schreiner, *Grundzüge und Grundverfahren der Rechtslogik*, I, Mn 1974; L. Gumański, *Paradoksy obowiązków i dozwoleń w standardowym systemie l. d.*, RuF 33 (1975), 55–66; J. Hintikka, *Eseje logiczno-filozoficzne*, Wwa 1992; K. Świrydowicz, *Logiczne teorie obowiązku warunkowego*, Pz 1995; *La querelle des normes*, Caen 1995; *Byt, logos, matematyka. Filozofia – logika, filozofia logiczna 1995*, To 1997; E. Rohrbaugh, *Scalar Interpretation in Deontic Speech Acts*, NY 1997.

Stanisław Kamiński, Agata Szymaniak

DERRIDA JACQUES – jeden z najbardziej znanych, wpływowych i kontrowersyjnych filozofów i pisarzy XX w., ur. 15 VII 1930 w Algierze, w rodzinie sefardyjskich Żydów. Autor ponad pięćdziesięciu książek poświęconych filozofii, literaturze, antropologii, lingwistyce, psychoanalizie, marlarstwu i dokumentowi artystycznemu.

D., zaangażowany w życie kulturowe i działalność społeczno-polityczną, zajmował się filmem, architekturą, organizacją działań plastycznych i nauczycielskich. W latach 80. założył Collège

